

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در

پانسکو

هو العزيز

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود- ویرایش دوم

۱۰ بهمن ۹۵

با جستارهایی از:

محمد آقاسی، علیرضا آقاییوسفی، ریحانه اصلان زاده، سیدمهدی اعتمادی فرد، آرمین امیر، حسین ایمانی جاجرمی، یاسر باقری، عبدالله بیجرانلو، ناصرالدین-علی تقویان، سمیه توحیدلو، مجتبی توسل، حمیدرضا جلایی پور، ریحانه جوادی، محمدرضا جوادی یگانه، ابراهیم حاجیانی، مهدی حسین زاده فرمی، هادی خانیکی، سیدمحمد مهدی خوبی، مجتبی دلیر، حسین راغفر، جبار رحمانی، محمد مهدی رحمتی، مهدی روزخوش، سعیده زادقناد، احسان سلطانی، احسان شاه قاسمی، غلامرضا صدیق اورعی، رضا صفری شالی، عباس عبدی، حامد طالبیان، حمید طاهری، فاطمه سادات علمدار، فردین علیخواه، موسی عنبری، غلامرضا غفاری، محمدجواد غلامرضا کاشی، محمد فاضلی، نعمت الله فاضلی، مقصود فراستخواه، جولان فرهادی بابادی، ناصر فکوهی، مجید فولادیان، سید احمد فیروزآبادی، محمدامین قانع راد، علی قنبری، محمدرضا کلاهی، مسعود کوثری، رضا مختاری اصفهانی، علیرضا مشهدی زاده، محمد معماریان، مهدی منتظری مقدم، نوح منوری، سیدجواد میری، سیدعبدالامیر نبوی، آرش نصر اصفهانی، عباس نعمتی، سیدضیاء هاشمی، سیده راضیه یاسینی.

با مقدمه: سیدرضا صالحی امیری

به کوشش:

محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیجرانلو

۱۳۹۵

عنوان و نام پدیدآور	مشخصات نشر	مشخصات ظاهری
جستارهایی در پلاستیک/ به کوشش محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو. با مقدمه سیدرضا صالحی امیری.	تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۵.	۵۲۱ص.
موضوع	بلاها - - جنبه‌های جامعه‌شناختی.	۳۴۷/۳۶۳
موضوع	رسانه‌ها و افکار عمومی.	وضعیت فهرست‌نویسی فیبا
موضوع	مسائل اجتماعی - ایران - تهران.	رده‌بندی دیویی
موضوع	مدیریت بحران - ایران - تهران.	
موضوع	بلاها - - آینده‌نگری.	
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۵ ج ۲ / HV ۵۵۳	

جستارها

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
به کوشش: محمدرضا جوادی یگانه، جبار
رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو.
با مقدمه: سید رضا صالحی امیری، وزیر
فرهنگ و ارشاد اسلامی
صفحه‌آرا: وحید لنجان‌زاده
روی جلد: از مجموعه «ایستاده در غبار»،
اصغر خمسه. خبرگزاری مهر.

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی‌عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴ - ۱۴۱۵۵. تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳. دورنگار: ۸۸۹۳۰۷۶. Email: nashr@ric.ir

فهرست مطالب

۷ پلاسکو از آغاز تا پایان

مدیریت و سیاست شهری

- ۱۵ گزارش ملی پلاسکو / محمد فاضلی
- ۲۵ پیام پلاسکو / سید ضیاء هاشمی
- ۳۱ مدیریت شهری و درس های پلاسکو / حسین ایمانی جاجرمی
- ۳۵ تحلیلی آسیب شناختی بر موقعیت بحران های کالبدی شهر / ناصر فکوهی
- ۴۳ ماجرای «پیک نیک» و جامعه شناسی «پلاسکوها» / موسی عنبری
- ۴۹ فروپاشی پلاسکو نماد فروپاشی الگوی توسعه شهری / محمد امین قانع راد
- ۵۷ آتش پلاسکو روشن است! مگر... / مجتبی توسل
- ۶۵ جامعه ساختمان پلاسکو و درس هایی که نمی آموزیم / حسین راغفر
- ۷۱ مسئولیت شهرداری در حادثه پلاسکو / علیرضا مشهدی زاده
- ۷۹ مدیریت فرسوده / سید عبدالامیر نبوی
- ۸۷ خوب، بد، زشت: درس های پلاسکو / محمد مهدی رحمتی
- ۹۷ هزینه های استهلاک و بی توجهی به آن در پلاسکو / غلامرضا صدیق اورعی
- ۱۰۳ ساختارهای خالق حادثه ساختمان پلاسکو / احسان سلطانی
- ۱۱۱ آتش پلاسکو؛ احیاگر مشکلات تاریخی ایرانیان / رضا مختاری اصفهانی
- ۱۱۹ چتری برای پلاسکو / یاسر باقری
- ۱۲۹ قربانیان نامرئی پلاسکو / آرش نصر اصفهانی
- ۱۳۵ عدم توازن امنیت حیات ایرانی / مهدی حسین زاده فرمی

فرهنگ و جامعه

- ۱۴۳ پرسش پلاسکو / نعمت‌الله فاضلی
- ۱۵۵ پلاسکو و امر نمی‌دانم / سیدجواد میری
- ۱۶۱ با پلاسکو می‌توان «جامعه در آغوش خطر ایران» را اسکن کرد / جلالی پور
- ۱۶۹ ققنوس پلاسکو و تکوین مقوله «مردم» در غیاب حکمرانی کارآمد / جبار رحمانی
- ۱۷۵ ساختمان پلاسکو و احساس بی پناهی مردم / محمدجواد غلامرضا کاشی
- ۱۸۷ حادثه ساختمان پلاسکو و فرهنگ اعتماد / غلامرضا غفاری
- ۱۹۵ ظرفیت سرمایه اجتماعی و واقعه پلاسکو / سید احمد فیروزآبادی
- ۲۰۳ اعتماد؛ کلید جامعه خود-ترمیم‌گر / فردین علیخواه
- ۲۰۹ پلاسکو و نشانه‌شناسی یک ازدحام / مقصود فراستخواه
- ۲۱۵ پلاسکو، یادگیری و آگاهی ملی / ابراهیم حاجیان
- ۲۲۵ بررسی زمینه‌های بحران پلاسکو با تأکید بر منزلت اجتماعی / مهدی اعتمادی‌فرد
- ۲۳۳ ساختمان پلاسکو و اهمیت آموزش مهارت‌های زندگی / مجتبی دلیر

اخلاق اجتماعی و خلیقات ایرانی

- ۲۴۳ آیا مردم هم در فروریختن پلاسکو مقصرند؟ / محمدرضا جوادی یگانه
- ۲۵۱ حادثه پلاسکو و فرهنگ عمومی / محمدرضا کلاهی
- ۱۶۲ حادثه پلاسکو و مظلونان همیشگی: «مردم» / مهدی روزخوش
- ۲۷۱ تقدیرگرایی، گم‌گشتگی آینده، و ظهور فاجعه پلاسکو / مجید فولادیان
- ۲۷۹ همه ایرانی‌اند، بعضی‌ها ایرانی‌ترند / آرمین امیر
- ۲۸۹ پلاسکو، فقدان همدلی در زیست جمعی ایرانی / علی قنبری
- ۲۹۹ آیا آنها گوسفندند؟ / فاطمه سادات علمدار
- ۳۰۹ فرایند اندیشه نسلی؛ آنچه که انجام می‌دهیم / مهدی منتظری‌مقدم
- ۳۱۷ مناسک پلاسکو / سعیده زادقناد

رسانه‌های جمعی و اجتماعی

- ۳۲۷ پلاسکو: سیلی سخت فاجعه / مسعود کوشری
- ۳۴۱ تصویری از رسانه‌ای شدن یک حادثه / هادی خانیکی
- ۳۴۷ درباره روایت رسانه ملی از واقعه ساختمان پلاسکو / سیدمحمد مهدی خوبی
- ۳۵۵ ۱۲۴ دقیقه تعلیق / محمد معماریان
- ۳۶۵ اختلال رسانه‌ای و نقص جامعه‌پذیری / عباس عبدی

- ۳۷۱ مصیبت به منزله درنگی برای آینده / سمیه توحیدلو
- ۳۸۱ پلاسکو در ذهن مردم فروریخت / عباس نعمتی و حمید طاهری
- ۳۸۷ درس‌های فاجعه پلاسکو برای تلویزیون ایران / عبدالله بیچرانلو
- ۳۹۵ سرکشی تحمل‌ناپذیر نمادها / ناصرالدین علی تقویان
- ۴۰۵ که نه خاطر تماشا، نه هوای باغ دارد / ریحانه جوادی
- ۴۱۷ حادثه ساختمان پلاسکو و افکار عمومی / رضا صفری شالی
- ۴۲۵ اختلال جمعی / علیرضا آقاییوسفی
- ۴۳۳ سلفی‌بگیران پلاسکو / احسان شاه قاسمی
- ۴۴۱ خوش‌حالی‌ها و خوش‌بختی‌های رسانه ملی / نوح منوری
- ۴۴۷ فاجعه پلاسکو: امکان بسیج اجتماعی و نقش رسانه‌ها / حامد طالبیان
- ۴۵۵ شوک درمانی افکار عمومی و دیگر هیج / محمد آقاسی
- ۴۶۱ کنش سیاسی و عکاسی از فاجعه / ریحانه اصلانزاده

برای آینده

- ۴۷۱ از فروریزش نماد مدرنیته تا برساخت فرهنگ رشادت / سیده راضیه یاسینی
- ۴۸۱ علاج واقعه / جولان فرهادی بابادی

اخلاق اجتماعی و خلییات ایرانی

پلاسکو، فقدان همدلی در زیست جمعی ایرانی

علی قنبری

استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان

واقعه ریزش ساختمان پلاسکوی تهران، همچون حادثه قتل میدان سعادت آباد و غرق شدن دو دختر دانشجو در خرم آباد، نشان می‌دهد که کنش شهروندان در روایت‌های خرد حیات اجتماعی جامعه ایران، در فردگرایی خودخواهانه، قابل تعبیر و تفسیر است. از سویی دیگر این اتفاق، می‌تواند نماد و علامتی از فردگرایی صنفی در لایه اجتماعی و مدنی و رفتار اقتصادی جامعه هم تلقی شود. بی‌تفاوتی و بی‌مسئولیتی شهروندان در تقابل دوتایی عکس سلفی گرفتن و تهیه فیلم از صحنه حادثه، حکایت از این مسئله مهم دارد که شهروندان مانده تنها در عینیت پدیده‌های اجتماعی، خودمدارانه عمل می‌کنند بلکه فضای مجازی مورد استفاده خود را نیز به سوی فضایی با رنگ و بوی خودمدارانه سوق می‌دهند. اظهار شرمساری‌های مجازی کنش‌گران اجتماعی پس

از واقعه نشان می‌دهد که تعلق به جمع و تفاخر به حیات اجتماعی می‌تواند تهدیدی بزرگ برای مدیریت رفتارهای جمعی ایرانیان باشد. از سوی دیگر نباید از فردگرایی صنفی در رفتار اقتصادی کنش‌گران اجتماعی به‌عنوان یکی از مقومات این واقعه اجتماعی غافل بود.

به زعم برخی محققان، ساختمان نابودشده پلاسکو نماد مدرنیته و شهرسازی مدرن ایرانی است و لذا تحلیل این واقعه به نوعی تحلیل نرم‌افزاری و سخت‌افزاری مدرنیته ایرانی می‌تواند باشد. فارغ از بررسی این ادعا، آنچه اهمیت دارد، ذات جامعه مدرن و الزامات ناشی از آن ماهیت است که در شرایط متعدد، قابل بازتولید و تکرار بوده و آن همان مخاطره است. اصولاً یکی از ویژگی‌های دوران جدید از دید گیدنز، مخاطرات و ریسک‌پذیری است.

فردگرایی، از مفاهیم مدرنی است که از قرن نوزدهم رواج یافته است. تفکری که بر اهمیت فرد و منافع فردی تأکید دارد، حتی اگر این اهداف با اهداف مهم درون‌گروه در تضاد باشد. در مقابل، در جمع‌گرایی بزرگ پارچگی و اطاعت از گروه تأکید شده و منافع فردی، مطابق مصالح جمعی در نظر گرفته می‌شود و همچنین مصالح جمعی بر منافع فردی تقدّم می‌یابد.

فردگرایی ضمن داشتن اثرات مثبت، می‌تواند آثاری منفی هم با خود به همراه داشته باشد، تا جایی که برخی به دو وجه فردگرایی توجّه کرده‌اند. فردگرایی منفی می‌تواند آسیب‌های زیادی را به همراه داشته باشد. به عنوان مثال در حوزه خانواده، موجب تضعیف این نهاد شود، فرزندان، اهمیت کمتری برای نظرات والدین قائل شوند و خواهان این باشند که مسیر آینده را با اتکای به خود و به طریق مورد نظر خود بگذرانند (معیدفر، صبوری و خسروشاهی، ۱۳۸۹).

وجهی از ظهور این گرایش را می‌توان در توجّه زیاد جوانان به موفقیت فردی و افزایش مهارت‌ها و سرمایه‌های فرهنگی خویش و نیز

آرزوهای مادی چون پولدارشدن و اخذ پست و موقعیت بالا مشاهده کرد (سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۳). توجه فزاینده به تحصیلات دانشگاهی به‌ویژه برای دختران جوان و تمایل آنان برای ورود به بازار کار، توجه به انتخاب فردی در انتخاب همسر و نیز فرزندآوری، از جمله ویژگی‌هایی است که گویای عاملیت و حق انتخاب فردی جوانان است (ذکایی، ۱۳۸۵). علاوه بر این‌ها میزان رشد فردگرایی و کم و کیف آن در جوامع مختلف یکسان نبوده و تابعی از شرایط ساختاری متفاوت این جوامع است. ضمناً، عواملی چون تعلق طبقاتی، جنسی، قومی، نژادی و بالاخره پیشینه‌های فردی و اجتماعی در درجه رشد فردگرایی در بین افراد و گروه‌های اجتماعی گوناگون، مؤثر است.

برخی محققان مانند هافستد ایران را از جمله کشورهای دارای فردگرایی پایین می‌دانند، اما شواهد کلی در جامعه ما نیز بسترهای رشد فردگرایی را نشان می‌دهد. تحقیقات انجام گرفته در ایران نشان‌دهنده آن است که گرایش‌های فردگرایانه در جوانان وجود دارد (اعظم آزاده و توکلی ۱۳۸۵، سامانی و لطیفیان، ۱۳۸۴).

به نظر شوارتز، در جوامع فردگرا افراد، مستقل هستند و مستقل از گروه خود عمل می‌کنند. آن‌ها اهداف شخصی خود را بیش از اهداف گروه در اولویت قرار می‌دهند، در درجه اول به جای هنجارهای گروه، بر اساس نگرش خود رفتار می‌کنند و اگر اهداف آن‌ها با گروه خود با هم تداخل کند، در نظر آنان آشکار است که اهداف شخصی خود را باید در اولویت قرار دهند.

حال سوال این است که آیا کنش کنش‌گران اجتماعی در حادثه ریزش پلاسکو نمایان‌کننده خودمداری و فردگرایی خودخواهانه آن‌هاست؟

چیستی فردگرایی خودخواهانه^۱

فردگرایی خودخواهانه، نوعی از فردگرایی است که در آن نفع شخصی، اولویت تام دارد و افراد صرفاً به دنبال تأمین منافع خویش هستند. این نوع فردگرایی که همواره به عنوان جنبه آسیب‌شناختی فردگرایی مورد توجه جامعه‌شناسان کلاسیک از قبیل دورکیم، تونیس، و دیگران بوده است، اساساً محلّ نظم هنجاری جامعه و نظم اجتماعی است. فردگرایی خودخواهانه، اغلب در فرد اجتماعی نشده ظهور می‌کند و در نیازها و امیال این قبیل افراد ریشه دارد. فردگرایی خودخواهانه، پیش‌بینی‌پذیری رفتار اجتماعی را کاهش می‌دهد، زمینه را برای تشدید ناهنجاری اجتماعی فراهم می‌کند و نتیجه آن چیزی جز افزایش هرج و مرج نیست (چلبی، ۱۳۷۵: ۲۸۶).

خودمداری ایرانیان در فاجعه پلاسکو

گزارش‌ها و فیلم‌های متعددی در فضای مجازی و تلویزیون رسمی منتشر شده که نشان می‌دهد، مردم و شاهدان عینی چگونه بی‌توجه به فرایند امداد رسانی یک آمبولانس یا مأمور آتش‌نشان و تنها به صرف گرفتن فیلم و اشتراک‌گذاری آن در فرایند کمک‌رسانی و امداد اختلال ایجاد می‌کردند. هم‌گرفتن عکس سلفی از خود و دیگران در لحظه استیصال و درماندگی و هم‌آن اجتماع بزرگ چند هزار نفری در محل حادثه که به تماشای فروپاشی ساختمان ایستاده بودند مصداق‌هایی برای لذت‌جویی خودمدارانه ایرانیان است که به معنای احساس لذت از بیچارگی، استیصال و درماندگی دیگری در یک محصمه است. در انگلیسی می‌توان واژه *gloating* را معادل آن به کار برد. بر روی سقف ماشین آتش‌نشانی سوار شدن و از محو و نابودی و جان‌کندن دیگران فیلم گرفتن و آن را به اشتراک نهادن، نشانه‌هایی از سقوط اخلاقیات در

1. Egoistic individualism

جامعه ماست. فردگرایی افسارگسیخته، اضمحلال حس دیگر دوستی یا نوع دوستی، گرایش به منفعت شخصی بی حد و حساب، عدم هم‌دلی و اعتماد میان یک فرد عادی و یک مأمور لشکری و کشوری، نشان می‌دهد که رفتار شهروندان در چنین مواقعی، رفتاری مسئولانه و متناسب با زیست جمعی متعهدانه نیست.

صرف نظر از بزرگی تلفات انسانی و اقتصادی پلاسکو و این که روزی این ساختمان، بلندترین ساختمان خاورمیانه بود و مدرن‌ترین مرکز خرید کشور قلمداد می‌شد؛ خاطرات زیادی از بسیاری شهروندان نیز ایجاد حسرت می‌کند. فارغ از این که چرا چنین شد؟ و پاسخ‌های متفاوتی مثل کوتاهی مالکان پلاسکو که هشدارها را جدی نگرفته بودند و قصور نهادهای مدنی مثل شورای شهر و شهرداری و ...، واقعیت این است که رفتار خودمدارانه، خاص شهروندان عادی نیست، بلکه جامعه ایرانی، دارای خودمداری یا فردگرایی صنفی و نهادی نیز هست.

فقدان هم‌دلی به عنوان ابزار توسعه اجتماعی و زیست جمعی یکی از شاخص‌های توسعه فرهنگی و زیست جمعی در دنیای مدرن هم‌دلی است^۱؛ هم‌دلی به معنای قدرت تصویر خویش در نقش و موقعیت دیگران است و این که کنش‌گر اجتماعی، مسئله دیگران را مسئله خویش بداند. بی‌تفاوتی یا شخصیت نافرنگی و در تعبیر شدیدتر آن مسخ فرهنگی در شرایطی در جوامع به وجود می‌آید که افراد جامعه نسبت به اتفاقات و حوادث جامعه خویش دچار نوعی بی‌تفاوتی و بی‌دغدگی و بی‌مسئولیتی می‌شوند و به تعبیر جامعه‌شناسان توسعه، هم‌دلی و هم‌ذات‌پنداری آن‌ها در وضعیت نابهنجاری است. این بی‌تفاوتی، علل روان‌شناختی و جامعه‌شناختی متفاوتی دارد از جمله این که، افراد خود را بخشی از روح جمعی جامعه نمی‌بینند و فرهنگ؛ یکی از کارویژه‌های اساسی خود را که همان انسجام‌بخشی و هویت‌بخشی است را به خوبی

انجام نداده و به عبارتی استیصال دیگران، عامل و ابزار گذران آنی وقت برای آن‌هاست.

در چنین شرایطی که برخی از هم‌نوعان ما برای نجات جان بخشی از جامعه به بهای از دست دادن جان خویش تلاش می‌کنند، متأسفانه شاهد افراد بی‌تفاوتی هستیم که با زیرپا گذاردن تمام معیارهای انسانی و اخلاقی، کاملاً متعمدانه، از کنار همه ابعاد تأسف بار این موضوع می‌گذرند و تنها نقشی که برای خود تعریف می‌کنند، در قالب یک کاربر شبکه‌های اجتماعی و گرفتن فیلم و عکس از سخت‌ترین لحظات حیات هم‌وطن خویش است.

فردگرایی صنفی و نهادی

اگرچه رشد فردگرایی، یک «کلان‌روند» جهانی نیز هست، اما صورت‌های فردگرایی در جوامع مختلف متفاوت است. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد روند رشد فردگرایی در ایران وجود دارد. فردگرایی در کشور ما به دلیل شرایط ساختاری، فرهنگی، محیطی و پی‌رنگ خاص اجتماعی، معمولاً نهادینه نبوده است، یعنی عمدتاً آن نوع از فردگرایی نبوده که فرد بخواهد منافع خود را از طریق رساندن خیر عمومی به جامعه، پیشینه کند.

زمانی شاهد شکلی از فردگرایی هستیم که در آن فرد می‌کوشد مطلوبیت‌های خود را به حداکثر برساند که روندی قاعده‌مند است و فرد می‌داند این پیشینه‌سازی منافع فردی، قواعدی دارد و باید خیر عمومی به دیگران برساند. آدام اسمیت در کتاب خود می‌گوید: «آن قصابی که گوشت خوب می‌دهد علتش این نیست که خیلی آدم‌ایثارگری است، بلکه عقلانیت به او می‌گوید که اگر می‌خواهی منافع پایدار داشته باشی باید به منافع خود از طریق کمک به منافع دیگران دیگران برسی». وقتی به دیگران خیر می‌رسانید آن زمان می‌توانید منافع و مطلوبیت‌های خود

را هم به شکل پایدار ارتقاء دهید. این منافع هم یک‌باره نیست بلکه همیشگی است. بر اساس مصاحبه‌های متولیان، فقط حدود ۱۰۰ واحد از ۶۰۰ واحد بیمه بوده‌اند. آیا بیمه نشدن اصناف آن هم در جامعه مدرن پرمخاطره، خودخواهانه و فرار از مسئولیت‌های شهروندی و در خطر انداختن جان و مال سایر شهروندان نیست. پذیرش قواعد و هنجارهای فردی و جمعی و صنفی در جهان زیست جمعی امروزی و عملی نمودن به توصیه‌های اخلاقی و قانونی مراجع رسمی و مدنی، عین خیر جمعی است و لذا استکاف از انجام این مسئولیت‌ها را می‌توان به شر جمعی تعبیر کرد.

حال سوال این است وقتی بر طبق گفته مسئولان، که قبل از رخ دادن این فاجعه، تذکرات کتبی و شفاهی و قانونی به کسبه و مسئولان ساختمان داده‌اند چرا نهادهای صنفی به این تذکرات بهایی نداده‌اند؟ عملی کردن این تذکرات و ایمن ساختن اصولی ساختمان پلاسکو چه هزینه‌هایی برای اصناف و کسبه و مدیران در پی داشت؟ و اصولاً چرا اصناف می‌توانند و به خود اجازه می‌دهند که توصیه‌های اخلاقی و قانونی شورای شهر، شهرداری و مراجع رسمی دیگر را نادیده بگیرند.

ایران، جامعه کوتاه‌مدت

این مسئله در ایران به دلیل شرایط خاصی که حاکم بود، متفاوت است. وقتی در ایران بی‌ثباتی یک امر بسیار غالب و مزمن می‌شود، در این جامعه بی‌ثبات و ناپایدار - که محققانی مانند کاتوزیان آن را تحت عنوان «جامعه کوتاه‌مدت» نظریه‌پردازی کرده‌اند - طبیعی است که هرکس فقط به فکر بیرون کشیدن گلیم خویش از آب باشد. پس در این‌جا نوعی فردگرایی خودمدار به وجود می‌آید، یعنی فرد، خودمدارانه دنبال منافع فردی خویش است و خیلی فرصت نمی‌کند به منافع و مسائل عمومی توجه نماید، زیرا آن‌قدر جامعه کوتاه‌مدت است که در این جامعه، فقط

می‌تواند منافع خود را نگهداری کند. در واقع فرد، سیستم‌های اجتماعی را آن‌قدر هوشمند نمی‌بیند که به فکر او باشند. همچنین انواع علت‌های دیگری هم وجود دارند، مثلاً سرمایه اجتماعی تا حدی دارای مشکل بوده و نمی‌توان به آن اعتماد کرد و پیوند و مشارکت هم ضعیف است. در نتیجه جامعه‌ای ذره‌ای به وجود می‌آید. یعنی در واقع هرکس ذره‌ای است که خودش حرکت می‌کند، سرگردان است که به این جامعه، «جامعه ذره‌ای شده» گفته می‌شود. همین ذره‌ها هم گاهی توده می‌شوند، یعنی معمولاً حالتی به وجود می‌آید که جامعه، گاهی خصلت «ذره‌واره» و گاهی خصلت «توده‌واره» می‌یابد. گاهی ذره‌ها با هم توده می‌شوند و به یک توده جماعتی مبدل می‌گردند که مثل براده‌های آهنی با یک آهنربا به سوی هم کشیده می‌شوند. این توده جماعتی با یک موج ایجاد می‌شود، کسانی روی امواج آن سوار می‌شوند و از آن‌ها سواری می‌گیرند و گاهی هم هرکسی در لاکش فرومی‌رود و مسائل خودش را رفع و رجوع می‌کند.

ملاحظات و نکته‌ها

بی‌تردید یکی از وظایف کنشگر اجتماعی و یکی از الزامات زیست جمعی در کلان‌شهرها، توجه به این معناست که احترام به هم‌نوع و اهمیت حفظ جان و مال مردم اقتضاء می‌کند که شهروندان، تابع اولویت‌بندهای مدنی در مخاطرات اجتماعی باشند. به عبارتی، شهروندان در هر حالتی باید در نظر و عمل بپذیرند که متولیان حقوقی و حقیقی امداد رسانی و حمایت از آسیب‌دیدگان اجتماعی در مخاطرات جوامع مدرن (سیل، زلزله، ریزش ساختمان‌ها، امور درمانی و امنیتی و ...) در اولویت هستند. اگرچه این امر در فطرت انسانی نهفته است، اما واقعیات اجتماعی جدید نشان می‌دهد که این امر نیازمند آموزش مهارت‌های اجتماعی و فرهنگی است و حتی می‌توان در برخی موارد

آن‌ها را الزام‌آور و در صورت تخطی، مستوجب مجازات قانونی دانست. فقدان یک حوزه مدنی قدرت‌مند در انتقال و آموزش مهارت‌های شهروندی و الزامات زیست جمعی به‌ویژه در کلان‌شهرها، می‌تواند مخاطرات بزرگتری را متوجه جامعه ایرانی کند. محققان، روزنامه‌نگاران، مدیریت فضای مجازی و هنرمندان حوزه سینما و رسانه، و سایر ارکان و نهادهای حوزه عمومی، ابزارهایی موثر و کارآمد دارند که می‌توانند ارجحیت منافع جمعی را به لذت‌های آنی و زودگذر فردی نشان دهند.

● پذیرش این مطلب که ایرانیان، دارای خلیقات اجتماعی منفی هم هستند می‌تواند در مدیریت و سامان‌دهی فرهنگی، ابزاری مفید باشد؛ نه فقط در این حوزه در حوزه‌های دیگر نیز رفتار انکار و خودتعریفی و خودستایی از شخصیت و فرهنگ و اخلاق اجتماعی ایرانیان، به وفور مشاهده می‌شود. غرض این نیست که بیان نقاط قوت و مثبت، ناخوشایند است بلکه غفلت از صفات و خصایص منفی، می‌تواند آن‌ها را مورد تأیید قرار دهد؛ به عبارتی همیشه دچار عادت نامطلوبی شده‌ایم که فقط خوبی‌ها را نشان می‌دهیم و اگر گاهی اوقات نیز خطا و رفتار نامناسب خود را بپذیریم در اغلب موارد هم آن‌ها را به‌نحوی مورد توجه و شناساندن قرار می‌دهیم که گویی استثناء هستند در حالی که پذیرش خطا، گام اول برای اصلاح و درمان است. (این که چند هزار نفر مسیره‌های امدادی را ببندند یا در استادیوم‌ها فحش و ناسزا بگویند را نمی‌توان با اصطلاحاتی مثل تماشاگر نما یا کنجکاو و عناوین دیگر استثناء تلقی کرد) این که اجتماع موبایل بدستان و سلفی‌گیرندگان، مانع امدادسانی و بستن مسیره‌های رساندن کمک شود، باید با اصطلاحاتی مثل بی‌تفاوت و بی‌مسئولیت مورد خطاب قرار بگیرند تا خودخواهانه بودن و غیراخلاقی بودن و غیرمدنی بودن این حرکت برای دیگران مورد تأکید قرار بگیرد.

- اگرچه در روزهای بعد از واقعه، شهروندان در کلان‌شهرهایی مثل اهواز، مشهد، شیراز، قم، تبریز، اصفهان با مراجعه به ایستگاه‌های آتش‌نشانی، از فداکاری‌های آتش‌نشانان قدردانی کردند، لیکن این رفتارهای احساسی و البته زیبا به تعبیر شاعر، نوش داروی پس از مرگ سهراب است. اگر این میزان تعهد و تعلق و مسئولیت‌شناسی در زمان رخداد و قبل از رخداد بود، قطعاً هزینه‌های اجتماعی زیست جمعی ایرانیان بسیار کاهش پیدا می‌کرد.
- جامعه ایرانی، نیازمند درجه بالاتری از هم‌دلی و هم‌ذات‌پنداری در شرایط سخت است. فقدان این شاخص فرهنگی مهم، می‌تواند باعث ریزش سایر شاخص‌های سرمایه اجتماعی و هم‌بستگی اجتماعی شود.

منابع

- جلبی، مسعود (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی نظم، چاپ اول، تهران: نی.
- اعظم‌آزاده، منصوره و عاصفه توکلی (۱۳۸۶) «فردگرایی، جمع‌گرایی و دینداری»، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات.
- ذکایی، محمد سعید (۱۳۸۸) «فرهنگ‌گذار و الزامات آن برای روابط بین‌نسلی»، پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره دوم.
- سامانی، سیامک و مرتضی لطیفیان (۱۳۸۴) «بررسی رابطه خودمهاری، جمع‌گرایی و ارزش‌های خانوادگی و اجتماعی در گروهی از دانشجویان دانشگاه شیراز»، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و دوم، شماره چهارم.
- هافستد، گیرت (۱۳۸۸). فرهنگ‌ها و سازمان‌ها، ترجمه محمد اعرابی، هاشم هدایتی، مجید محمودی، تهران: علم.
- گیدنز، انتونی (۱۳۸۴). پیامدهای مدرنیته. ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نی.
- تری یاندریس، هری (۱۳۷۸). فرهنگ و رفتارهای اجتماعی. ترجمه نصرت فتی، تهران: رسانش.

فصلنامه علمی، پژوهشی و آموزشی
دانشگاه شیراز